

Т.В. Ніколайчук, судовий експерт
Ю.В. Соломаха, судовий експерт

Дніпропетровський НДІ судових експертиз

ПРО МОЖЛИВОСТІ ДІАГНОСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РУКОПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

Проаналізовані та узагальнені науково-методичні матеріали в галузі судового почеркознавства по дослідженню рукописів, які виконані особами в стані алкогольного сп'яніння.

Швидкі темпи розвитку економічної сфери діяльності нашої держави відкрили великі можливості для підвищення рівня життя громадян, але це, у свою чергу, дало поштовх і для розвитку злочинності. А те, що останніми роками з'явилася доступність широкого асортименту алкогольної продукції, розрахованої на різноманітні споживацькі смаки і матеріальні можливості, дозволяє безперешкодно вживати алкоголь широким верствам населення. Стан алкогольного сп'яніння учасників правопорушення фігурує в найрізноманітніших сферах злочинних посягань: від простих (побутових) до найскладніших (шахрайства, вбивства і т.д.) видів злочинів. Але цей факт далеко не завжди є очевидним, часто вимагає доказу і може мати принципово важливе значення для ефективного розкриття і розслідування злочину. Актуальність встановлення стану алкогольного сп'яніння пишучого за ознаками почерку безумовна, але наскільки можливе рішення цього питання?

Проблеми діагностики стану алкогольного сп'яніння по почерку неодноразово привертала увагу фахівців різних областей науки. Так, М. Майер, досліджуючи почерк осіб, що знаходяться в стані алкогольного сп'яніння [1], прийшов до висновку, що малі дози алкоголю прискорюють темп рухів, збільшують натиск і скорочують тривалість пауз між виконанням писемних знаків. Навпаки, великі алкогольні дозування уповільнюють темп рухів, зменшують натиск і збільшують тривалість пауз.

У 1967 р. вивчення цього питання було продовжене складом авторського колективу: К.І. Котенко, Т.К. Нефедовою, Н.І. Асафєвою. У результаті вивчення рукописів, виконаних у стані алкогольного сп'яніння, була встановлена залежність об'єму змін і стійкості ознак почерку і письмової мови від ступеня сп'яніння і ступеня виробленості почерку. У ході дослідження автори дійшли висновку, що "об'єм змін і стійкість

ознак у письмі осіб, що знаходяться в стані сп'яніння, обумовлена двома чинниками [2]:

- а) ступенем сп'яніння;
- б) ступенем виробленості почерку.

На думку авторів, почерки низького ступеня виробленості піддаються змінам вже при легкому ступеню алкогольного сп'яніння пишучих. Почерки середнього і високого ступенів виробленості при легкому ступеню сп'яніння пишучих змін майже не піддаються. Зміни з'являються в осіб, які знаходяться у стані сп'яніння середнього ступеня [3].

Проте подальші експериментальні дослідження в області судово-почеркознавчої діагностики показали, що деякі “збиваючі” фактори викликають схожі зміни в почерку. Тому були здійснені перші спроби диференціації причин, що викликають однотипні зміни в почерку. Зокрема, С.Г. Макейчик проводив вивчення ознак почерку, обумовлених алкогольним сп'янінням, і їх диференціацію від ознак почерку лівої руки [4]. Але за наслідками цього дослідження не було запропоновано шляхів вирішення поставленого питання.

У 1974 р. виходить робота В.В. Томіліна “Основы судебно-медицинской экспертизы письма”, у якій описано проведене автором дослідження впливу алкогольної інтоксикації, залежно від концентрації алкоголю в крові і стадій алкогольного сп'яніння, на механізм письма [5].

У результаті експерименту автор приходить до висновку, що під впливом алкоголю процес письма істотно змінюється, а ступінь виразу цих змін залежить від концентрації алкоголю в крові і ступеня оволодіння письмовими навиками. Характер змін граматичних і топографічних ознак письмової мови і почерку однакові як у осіб, що помірно вживають алкоголь, так і у хворих хронічним алкоголізмом, і лише одна ознака — заміна окремих букв у словах — найбільш властива особам, хворим хронічним алкоголізмом.

При вирішенні питання діагностики стану алкогольного сп'яніння пишучого фахівці не залишили без уваги і підписний почерк. Експериментальні дослідження підписів, виконаних у стані алкогольного сп'яніння, проводилися М.М. Семеновою і С.Г. Михайленко [6]. Авторами визначена можливість ідентифікації виконавця підпису і виділений комплекс ознак, які вказують на його виконання в незвичайних умовах, однією з яких могло бути алкогольне сп'яніння.

Питання діагностики конкретного стану особи у момент виконання підпису залишилося відкритим. Розробка кількісного методу по вста-

новленню факту виконання підписів у стані алкогольного сп'яніння проведена Л.Ш. Горгошидзе [7]. Автором було зроблене дослідження, направлене на виявлення механізму впливу стану стресу, алкогольного сп'яніння середнього ступеня, незвичної пози і наслідування “по пам'яті” на писемно-рухову програму виконання підпису. У результаті аналізу проведених експериментів автор робить висновки, що одержані статистичні закономірності прояву ознак дозволяють ідентифікувати алкогольне сп'яніння середнього ступеня від звичних умов і наслідування “по пам'яті”.

Результати останніх досліджень щодо проблеми вивчення почерку, як об'єкту судово-почеркознавчої діагностики, свідчать про те, що алкоголь викликає появу в почерку певного комплексу ознак, а саме: зниження координації рухів, зменшення зв'язності, нестійкість розміру почерку, розстановки слів, розміру інтервалів між рядками, виправлення літер, відсутність стрункості і чіткості.

Сучасне уявлення про суть письма і закономірності функціонування письмово-рухової системи людини дає можливість конструктивного підходу до вивчення питання встановлення стану алкогольного сп'яніння пишучого за ознаками почерку.

Як свідчить експертна практика, при виявленні інформативних ознак незвичності і їх оцінці слід керуватися описом їх змісту і правилами роботи з ними. Спочатку вивчити всі окремі ознаки почерку в одній букві рукописного тексту, виконаного в умовах норми, потім визначити зміни, що відбулися в одноіменних літерах під впливом алкоголю, далі скласти зведені таблиці, що відображають трансформацію окремих ознак письма.

Для виявлення додаткових симптомокомплексів діагностичних ознак стану алкогольного сп'яніння провідними експертами МВС Росії були проведені експериментальні дослідження. У результаті дослідження отримані наступні дані щодо відносної стійкості і змінності ознак почерку [8].

1. Ознаки письмової мови виявилися в різних помилках, найбільш поширеними з яких стали: заміна окремих літер у складі слів іншими літерами, повтор окремих літер та/або складів у словах, втрата окремих літер та/або складів у словах, додаткове внесення літер до складу.

2. Рідше зустрічаються: написання двох і більше слів разом; неправильне розташування (зміщені щодо знаку) додаткових штрихів над і під літерами (й, ш, т ...); неправильне розташування (зміщення) підстрочних елементів (щ, ц ...); зайві розділові знаки. Частина з перерахованих

помилки виправлялися самими пишучими в процесі написання тексту, але далеко не всі з них було знайдено виконавцями рукопису.

3. Результати зниження координації рухів 1-ї групи. Аналіз трансформації цієї групи ознак показав відносну стійкість у стані алкогольного сп'яніння, але в окремих літерах з'явилася звивистість і незграбність штрихів. Зважаючи на посилення адаптаційних можливостей писемно-рухового функціонального динамічного комплексу (ФДК), з'являється збільшення варіаційності і розкиду ознак у межах варіанту і, як наслідок, нестійкість розміщення точок початку та закінчення, перетину і з'єднання рухів в окремих літерах.

4. Результати зниження координації рухів 2-ї групи. Ця група ознак показала найбільшу нестійкість до стану алкогольного сп'яніння, яка виявилася в середній (2–3 мм) і максимальній (4 мм і більш) нестійкості розміру почерку в окремих фрагментах і групі літер, а також в окремих літерах. В окремих фрагментах і в групі літер з'являється нестійкість розгону, переважно у бік збільшення. Більш ніж у половині рукописів фіксується наявність примикання окремих літеросполучень. У переважній більшості рукописів виявляється середня (кут нахилу — 15–40°) нестійкість нахилу, велика нестійкість (кут нахилу — більш 40°) зустрічається приблизно в 30% рукописів, а в окремих рукописних текстах нахил коливається від лівого до вертикального і від вертикального до правого.

5. Результати зниження темпу рухів. У стані алкогольного сп'яніння у пишучого виникає бажання прискорити темп письма, вірогідно через швидку стомлюваність, але низька координація рухів не дає можливості писати в швидкому темпі. Виявляється незначне зниження зв'язності рухів, окремі літери виконуються за частинами.

6. Натиск у більшості випадків залишається диференційованим, але в деяких почерках нестійкий. В окремих фрагментах, групі літер і окремих літерах з'являється великий і надвеликий розмір.

7. Ступінь виробленості почерку завжди змінюється у бік зниження, частіше стає низькою, рідше — нижчою за середню. Це залежить не тільки від ступеня виробленості почерку, а в більшій мірі — від ступеня сп'яніння пишучого. Складність почерку часто зберігається простою і спрощеною.

8. Порушення ознак просторової орієнтації. Наявність полів зберігається майже у всіх рукописах, розмір полів, як правило, збільшується в межах групи (малий, середній). Форма полів зберігається незмінною, а конфігурація завжди стає звивистою.

Наявність червоного рядка зберігається, у більшості рукописів з'являється звивиста форма ліній письма в окремих фрагментах. Розмір інтервалів між рядками і між словами — нестійкий в окремих фрагментах, а іноді нестійкість переважає впродовж всього тексту.

Розмір інтервалів між розділовими знаками і попередніми словами — максимально нестійкий, як і розміщення розділових знаків щодо лінії письма.

9. Нерозбірливість написаного в стані алкогольного сп'яніння, в основному, в завершальній частині рукопису (у другій половині тексту), що може свідчити про швидку стомлюваність пишучого.

10. Персеверація рухів. У почеркознавстві персеверацією (лат. *perseveration* — “завзятість”, це нав'язливе повторення у людини якого-небудь образу, дії, вислову, шуму або стану; може бути як проявом захворювання ЦНС, так і наслідком сильного стомлення) визначають повторення однотипних рухів, виконуваних в межах однієї конфігураційної ділянки. У стані алкогольного сп'яніння ця ознака виявилася більш ніж в половині рукописів, найбільш поширена в рухах по колу — літер “о”, “а” і т.п. — і при виконанні літер “ш” і т.п.

11. Втрата частин літер і їх елементів відноситься до ознак, які часто зустрічаються і є характерними для стану алкогольного сп'яніння, у більшості випадків виявляється в кінці слова, але в деяких рукописах зустрічається і на початку, і у середині слова.

В окремих рукописах під впливом алкоголю з'явилася дзеркальність при виконанні букв і розділових знаків. Іноді виявлялося виконання ком у вигляді “галочки”, крапок — у вигляді “дзеркальної коми”. Але прояви цих ознак були одиничними, не показали стійкої повторюваності.

Щодо окремих ознак почерку, то найбільшу нестійкість проявили такі ознаки, як складність, протяг і кількість рухів при виконанні літер та їх елементів.

Зміна конструкції літери відбувається в цілому у бік спрощення. Протяжність рухів і по горизонталі, і по вертикалі збільшується. Кількість рухів як зменшується за рахунок втрати елементів і штрихів, так і збільшується за рахунок повторення рухів в овалі.

Список використаної літератури

1. Котенко К.И. К вопросу об изменении почерка в зависимости от физического состояния пишущего(опьянения) / К.И. Котенко, Т.К. Нефедова, Г.Е. Татарина, И.А. Трынкина // Проблемы судебной экспертизы. — М., 1961. — Вып. 2.
2. Котенко К.И. Устойчивость и изменяемость признаков почерка в зависимости от степени алкогольного опьянения пишущего / К.И. Котенко, Т.К. Нефедова, Н.И. Асафьева // Экспертная техника. — М., 1967. — Вып. 13.

3. *Макейчик С.Г.* О дифференциации признаков почерка лица, находящегося в состоянии опьянения, от признаков почерка левой руки / С.Г. Макейчик // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. — Минск, 1971. — Вып. 2.
4. *Томилин В.В.* Основы судебно-медицинской экспертизы письма / В.В. Томилин. — М., 1974.
5. *Семенова М.М.* Криминалистическое исследование подписей, исполненных в состоянии алкогольного опьянения / М.М. Семенова, С.Г. Михайленко. — Минск, 1975.
6. *Горгошидзе Л.Ш.* Теоретические основы и методика решения судебно-почерковедческих задач экспертизы подписей, выполненных в необычных условиях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.Ш. Горгошидзе. — М., 1985.
7. *Шкоропат Е.А.* Возможности диагностирования состояния алкогольного опьянения исполнителя рукописи по признакам письма / Е.А. Шкоропат // Судебная экспертиза. — 2007. — Вып. 4. — С. 91.
8. Новейший словарь иностранных слов и выражений [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.trinitas.ru/rus/doc/0211/005a/1141—chr.pdf

Резюме

В статье проанализированы научно-методические материалы, выявлен характер и пределы изменений признаков почерка в состоянии алкогольного опьянения. С целью повышения эффективности решения диагностических задач в судебном почерковедении, эти признаки могут послужить основанием для создания модельной методики по установлению факта выполнения рукописи лицом в состоянии алкогольного опьянения.

Summary

Thus, scientifically-methodical materials are analysed in the article, character and limits of changes of signs of handwriting in a state of alcoholic intoxication is exposed. These signs can serve by basis for creation of model method on establishment of fact of implementation of manuscript by a person in a state of alcoholic intoxication for the increase of efficiency of decision of troubleshooting problems in judicial pocherkovedenyy.

**Т.В. Будко, доктор юрид. наук, професор,
учений секретар інституту**

*Український НДІ спеціальної техніки
та судових експертиз СБ України*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТНОЇ МЕТОДИКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКА МІСТИТЬСЯ В ТЕКСТАХ МОВНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

У статті розглядаються проблемні питання участі експертів у галузі досліджень писемного та усного мовлення в кримінально-правовій оцінці інформації, яка міститься в текстах мовних повідомлень. В цьому ракурсі розкриваються теоретичні аспекти методики проведення судово-лінгвістичної експертизи та надаються пропозиції щодо перепідготовки та підвищення кваліфікації експертів.